

BÍRÓVÁLTOZÁS

I

Egy héttel ezelőtt hozta a hírt a tanító úr, hogy december derekáig el-feloszlatják a jelenlegi községi tanácsot, s helyébe időközi bizottságot neveznek ki. A tanító valami halásznai kihágási ügyben járt bent a városban, a törvény előtt, de sem az ügy egyetlen tanúja, sem a feljelentő Bándi Elek nem jelent meg. Elhalasztották a tárgyalást január negyedikére. Az ördög vigye el annak a Bándi Eleknek a dolgát, miért is kellett annak jelentgetnie?! Hogy megverte a leánykáját az iskolában? Vert ő meg más gyermeket is, jobban is... Annyi bizonyos, hogy az ügy rosszul áll. Az ügyvédje is azt mondta, megbüntetik... Valamit tenni kell. Legjobb volna visszavonatni a feljelentést... De a tanú... A törvény... Ott egye meg a fene... Meg aztán, hogy is álljon ő szóba azzal az istentől elrugaskodott Bándi Elekkel?

Maga a megyefőnök mondta neki – állítja a tanító –, hogy feloszlatják a tanácsot, sőt már beszéltek is együtt az új bizottságról... Mert jó viszonyban van ő a megyefőnökkel. Még nem jutottak ugyan végleges megállapodásra, de az lesz a bíró, akit ő akar, a tanító!

A bíróváltásról szóló hírek fölbolygatták a falut. Különösen így téli időben éppen kapóra jött a hír. Egy hét óta minden megölt disznó fölött erről tartják a halotti beszédet a torozók. Aztán az mégsem igazság – vélik némelyek –, hogy a nép helyett a

tanítót kérdezi meg a megyefőnök: mert így akárkit odaultethetnek a bíróságba...

A tanító úr hírhozása után négy nappal a csendőrök is nyomozni kezdtek. Megjelent ugyanis a népakarat első jele, mint rendszeren történni szokott, ha a közügyek intézésében változás szelei fújdognak: egy két méter hosszú s másfél méter széles csomagolópapíros telirajzolva emberi figurákkal, s minden alakra ráírva a név, akit ábrázolni szeretne. A jelenlegi bírónak, Keresztes Samunak a kapujára tűzték ki egyik éjszaka.

A rajz főleg egy asszonyi kötény kihangsúlyozására törekedett. Ebben a kötényben benne csücsült a bíró az összes tanácsstagokkal, s hogy a jegyző úr hiányzott, az csupán annak a félelemnek tudható be, amelyet a rajzoló táplált az államhatalom helyi képviselőjével szemben.

Hiányzott a képről az asszony neve is. De mindenki tudta, hogy a közigazgatási tömeglakás szerepéhez jutott kötény tulajdonosa nem más, mint Sándorfiné. Az asszony ura kovácmester volt valamikor a faluban, aztán odaveszett a hadifogságba. Az uralomváltozás után, hogy lecsendesedett a világ ebben a községben is, Sándorfiné a konyhaművészetén át igyekezett érvényesíteni közigazgatási befolyását. Különösen azóta alakult ki ez a helyzet, amióta a jelenlegi jegyző, másfél évvel ezelőtt, elfoglalta állását a faluban... Sándorfiné ugyanis kosztot ad neki.

A jegyző úrnak pedig mindennél fontosabb a gyomra. Egy jó adag sertéskarajt, utána meg valami finom almásbélest nem adna ő oda tizenöt tanácsshatározatért sem!

Alighogy betette a jegyző a lábát a faluba, fogadást kötött a pappal, hogy tíz tanú jelenlétében egy ültében megeszik egy egész tyúkot. Meg is nyerte a két veder bort, amit meg is ittak a tíz falubeli tanúval. Sőt még a jegyző is megpótolta egy vederrel, ami aztán reggelre földhöz verte a társaságot.

Mivel a jegyző román volt, a jó magyarok elcsodálóztak s kissé meg is rökönyödtek, hogy a román ember éppúgy tud enni meg inni, mint a magyar. De

akkor még senki sem gondolta volna, hogy ennek az alapvető igazságnak az lesz a következménye, hogy Sándorfiné a jegyzőn át kötényébe szedi az egész tanácsot, sőt ezáltal az egész falut.

Ilyen körülmények között érthető, hogy a csendőrség is védelmére kelt a rajzon szereplő közigazgatási köténynek. Az asszony lángolva szaladt szomszédból szomszédba, hol kétségbeesetten sírt, hol dühösen fenyegetőzött, hogy majd megtanítja ő a tettetést, a nagy tehetségű „művészt”, aki rajzolta!

... Még kora ősszel történt, kukoricaéréskor, hogy Bándi Jóska, az Elek testvére, aki sógorságban áll a jelenlegi bíróval is, az őrmestert följelentette a megyei erdészeti főmérnöknél. Mert az őrmester úr hat öfát levágatott a község erdejéből, anélkül, hogy engedélye lett volna rá. Hogy a feljelentés következménye mi lett, azt nem lehessen tudni, – legalábbis Bándi Jóskát nem értesítették róla...

De kicsoda rajzolhatta a Keresztes kapujára kifüggesztett képet?

Két legényt már kihallgattak. Aztán ma reggel Bándi Jóskát is felkísérték az őrsre. Estefelé (mert télen délután négy órakor már alkonyodni kezd, s a hegyek közé leereszkedő köd is siettetti az éjszakát), amikor hazajött, irtózatosan káromkodott, s majd pozdorjává törte a feleségét:

– Hát mit gondolnak? Hogy én teszek egy lépést is a tulajdon sógorom ellen? Még hogy én rajzoltam azt a képet, a keservit ennek a világnak!

Az asszony szitált. Megfordult:

– Jól van, jól van. Mindig mondom, hogy ne politizálj!

– Politizál a rosseb! Hát ki politizál, mi? Mert reád is húzok mindjárt egyet, te bestelen, te! Megitattad legalább a lovakat?

Az asszony nem felelt, szitált tovább.

A lovakat... S mintha lehült volna a Bándi Jóska indulata. Mert annak a két lónak hiába keresik párját a faluban. De még a vidéken is! Megy is, hogy szénát vessen nekik, meg hogy megitassa őket. Ő nevelte csikókoruktól, ő tanította be a hámba. De nézheti is

akárki... Indulna már, de előbb pihen pár percet, mert elfáradt. Tizenkét kilométer ide a csendőrség, hát elfáradhatott...

De a felesége duzzogva motyogott valamit. A férfi megpödörte szőke bajuszát. Ilyen hegyes bajusza sincs sok embernek a faluban: vele kárpál az asszony? Hát próbálja csak elhagyni, ha már arról van szó. Mert leány is van még elég a vidéken! Leányt is kapna ő...

Fél füllel mégis az asszony mérgelődését hallgatta.

– Egyik baj a másik után... Most fizethetünk... Mindig csak a bíró... A falu... A politika...

Felkapta a fejét:

– Miféle baj?

– Hát miféle. Hatezer lej! Csak mindig a politika...

Ez már keményebben ütötte meg a férfi fülét.

– Miféle hatezer lej, a keservit?!

– Büntetés! Mert lekaszáltál valami fákat – fordult feléje újra az asszony. Látszott, hogy hosszú szóáradatot akar megindítani. De Jóska elvágta:

– Tévedés! – és legyintett. A szíve azonban hevesen megdobbant. Hatezer lej: két ló ára. A búzáját már eladta, s kukoricája is csak annyi van, amennyi a vetéshez meg a nyári munkához kell. Szíve mind hangosabban dobogott, viszketni kezdett a bőre. – Hát hogy lehet fát lekaszálni? – kérdezte, és egyre inkább száradt a szája. Az is eszébe jutott, hogy nemrégiben kétszáz lejjel büntették meg a szomszédját, mert udvaráról a trágyalé kifolyt az utcára. Pedig a szomszéd telke az alsó soron van, onnan nem is folyhat felfelé a ganélé. De ha ilyen a törvény... Még egyszer próbált legyinteni: – Hazugság az egész!

Az asszony lángba borult:

– Már hogy volna hazugság!? Ott az írás az asztalon! Az erdész küldte ebéd után! El is olvastattam a jegyző úrral, s azt mondja, hogy három napon belül meg kell fizetni!... Hatezer lej! – és szemét előntötték a könnyek. Ma rossz napja van, reggel is sírt, amikor elvitték az urát.

Bándi Jóska az asztalra pillantott: valóban ott az írás, és pecsét is van rajta. De nem nyúlt hozzá, úgysem érti. Mélyet sóhajtott, s felállt, hogy elrendezze a lovakat. Ilyen erősen, ilyen kínosan nem tudta még soha, hogy neki vannak a faluban a legszebb lovai... Hatezer lej... A tűz égesse meg! – S már egész teste viszketett, mintha hangyák futkároznának rajta.

Az agyában motoszkálni kezdett valami a kaszá-lással kapcsolatban. Két esztendővel ezelőtt, amikor ő bérelte a község kaszálóit, az iskolás gyermekek holmi akác-fákat ültettek a Nyilas oldalára. Azt tényleg lekaszálta... De két esztendővel ezelőtt... Kinek mi köze már ahhoz? S hogy ez eszébe jutott, még jobban megvadult a szíve.

Hatezer lej...

Két ló ára...

A két legszebb ló a faluban...

Miután ellátta az állatokat, nem ment be vacsorázni, hanem úgy határozott, hogy megkeresi az erdészt. Mulatni szokott az, ha átjön ebbe a faluba, – mulató emberrel pedig lehet emberségesen beszélni.

Mert soha többet, míg a világ, neki ilyen két szép lóva nem lesz! – tépte, marta, fojtogatta már mellét a keserűség. Soha, soha!

2

Kemény tél rekedt a völgyekbe. Még csak december eleje, de már napokkal ezelőtt leesett a hó, s olyan hideget hozott, hogy az időjárás farsangnak is beillenek. A falu élete beszorult a falak közé. Reggelenként, jóval virradat előtt, itt is, ott is hatalmas lángok csapnak föl: perzselik a leszúrt disznókat, toroznak, a szászok pedig alig győzik borral az izgága székeltyeket. Hát így is van ez rendjén annak, aki teheti. Aki pedig nem teheti, az kimegy az erdőre, famunkára. A faluból még a távoli Bucsinra is mentek föl az őszön fadónteni.

A nyári mezők tág élete összeszűkült a kocsmába. Akinek nincsen lova, hogy borért szekerezzen a szászok földjére, az mindennapos látogatója a kocsmának. Az élet egy hét óta még elevebb. A pipa mellől mindenkit fölrázott a készülő bíróváltozás.

De a kocsmáma belső szobájában, ahol tulajdonképpen a bérlő lakik, csak az uraknak szabad mulatozni. A jegyző, a mindig ravaszul hunyorgó tanító, egy-két iparos, akik öblös hangon tudnak énekelni, s úgy megkanyarítják azt a gyönyörű szép dallamot, hogy bátran maguk közé számíthatják őket az urak.

Csütörtökön, amikor a nap második felében nincsen iskola, a tanító is itt unatkozza át az egész délutánt. Ma szerencséje volt, mert az erdész is bebotlott. Éppen kapóra! Legalább megzaklatják egy kicsit Bándi Jóska azért a lekaszált fáért. Tudniillik Bándi Jóska édestestvére annak az Eleknek, aki a tanító ellen a feljelentést tette. Az erdész pedig jó fiú, szereti a jó cimborát, ha román, ha magyar, mindent megtesz ő érte. S Jakab János tanító úr most különösen nagyon jó cimborája az erdésznek.

Együtt poharaztak kora délután óta. Már este van, mintha kék tintát loccsintottak volna odakünn a fehér óra. A kocsmárosné imént gyújtotta meg a lámpát. A tanító, aki háttal ült a szobába nyíló ajtónak, újból megkóstolta a borát – csak időtöltésből iszik, nem akar ő mulatni, kedve sincs most hozzá –, mélyet sóhajt:

– Hát látod, Dan... Nem sikerült...

Az erdész rácsapott tenyerével az asztalra, hogy fölugrottak a poharak is:

– Mit? Hogy nem sikerült? Holnap húszezer lejről küldök neki hivatalos végzést, ha nem jelentkezik! Jönnie kell!... Mert a pecsétnyomó is nálam van ám! – veregetett kacagva a zsebére.

A tanító reménytelen pillantásokkal tekingetett szerteszét. Ez nem sikerült. De nem baj. Máthé Imre is bíró akar lenni, Máthé Imre viszont jó komája Bándi Eleknek, s mindenki tudja már, hogy az lesz a bíró, akit a tanító akar, mert ő diktál neveket a megyefőnök ceruzájának hegye alá!

Máthé fél vagyonát odaadná a bíróságért...

Gondolkozott, töprengett, idegeit kissé már megviselte ez a ravasz kavargatás. Mégis sehol semmi! A feljelentést nem vonták vissza. Csak azt tudja az egész falu, hogy bíróváltozás készül. Fészkelődött a széken, s mialatt szürke szeme a semmibe merengett, kövérkés kerek arca fölfújódott, s hatalmas szippantásokkal nyelte a cigarettafüstöt. Nagy felhőt fújt maga köré, azon át bámult a semmibe. Mi lesz vajon? Ha esetleg vissza is vonják a feljelentést, akkor is ott van még egy szál tanú arra, hogy a tanító halászott az őszön, s hogy maszlagot vetett a vízbe. Jaj, hogy a pokol égesse meg! Maszlaggal halászni: hivatalból üldözendő...

Baj, mindenképpen baj – túrta sűrű, gesztenyeszínű haját, s homloka beleizzadt a gondokba.

– No, látod? – csillant föl aztán az erdész fekete szeme, s térdével megbökte a tanítót az asztal alatt.
– Látod, hogy itt van!? Eljött!

Jakab tanító úr is megfordult a széken, hogy lássa Bándit, de nem volt ideje szemlélődni, mert benyitott a kocsmárosné:

– Keresik az erdész urat!

Dan összeráncolta a homlokát, s nagyon hivatalos arcot igyekezett vágni ezekben a pillanatokban.

– Jöjjön be, aki keres! – és bal szemével kacsinzott a tanítónak.

Középtermetű, nagyon alázatos, nagyon bátortalan férfi sompolygott eléjük, kezében báránybőrkuccsmáját gyűrve, mintha nem is az a Bándi Jóska volna, aki kihúzott derékkel, feltartott fejjel szokott ülni a szekéren, amikor a gyeplőt fogja, s köszöntéskor a kezével alig bök a főbelijéhez. Megállt, tétovázott, s türelmesen megvárta, amíg kezet nyújtott neki az erdész.

– No, mi baj?

Köhécselt, félrenézett.

– Hát... Volna egy kicsi... Éppen azért jöttem...

Az erdész most még zordabbul ráncolta össze a homlokát s nézett végig a férfin tetőtől talpig:

– Ja. Maga az a Bándi József?
– Igenis, istállom, én vónék, teccik tudni...
– Tudom, tudom, hogyne! – bólogatott szapora fejmozdulatokkal az erdész. – Hát nagy baj van! Óriási nagy baj van! Én nem tehetek róla, törvény: törvény!

Bándi keserveset s mélyet sóhajtott, sapkáját elhelyezte a piros terítővel letakart ágyon, ahol már két nagykabát hevert.

– De mégis, erdész úr! Teccik tudni, ki vagyok én! Szegény ember vagyok én. Valamit, valamit csak lehet csinálni?!

– Törvény: törvény! – hangzott a kemény válasz.

Bándi feje lecsüggedt, mintha egy inat vágta volna el a nyakában. Nagy, nehéz gond húzta kobakját a föld felé. Azok a lovak... Szeme előtt homályba borult a világ, feje lógott, ingott, mint a nagyharang.

– Hatezer lej...

– Annyi. Mért nem vigyázott? Én nem tehetek róla – mentegetőzött az erdész. – Hozzánk feljelentés érkezett, minket köt a törvény. De ha visszavonának a feljelentést, akkor... rendben volna... Addig azonban nem tehetek semmit! – S újból vágott szemével a tanítónak, aki egykedvűen ült, mintha mit sem hallana, kis, nyírott bajuszkáját piszkálgatta, szívta a cigarettáját, s arcrándulás nélkül nézte a lúttán szállingózó füstöt.

A paraszt fölkapta a fejét:

– Feljelentés?

– Igen. Az!

– Hát engem fel mert valaki jelenteni? – Erőre kapott, megrándult a karja, teste; szeme fölillant a dühtől. – Engem? Tiszta hazugság! Egy szó sem igaz az egészből, kérem szépen! Nem kaszáltam én le egy árva ákácültetvényt sem! Hazudott, aki a feljelentést tette!

Az erdész egy pillanatra meghökkent. Csak szeme, ez a két kicsi fekete bogár járt fűrgén ide-oda, majd megállapodott a tanítón. Mi legyen most, ha letagadja?

A tanító úr alig észrevehetően kimozdult végtelen nyugalmából, és szeme sarkából odaszúrt tekintetével Bándira. Szípkáját a szája másik szegletébe tolta.

– Nono. Nem hazugság az, Jóska. Az iskolás gyermekek ültették azokat az ákácsemetéket. Emlékezzék csak vissza. Maga meg bérelte a Nyilas oldalát a községtől. Igaz-e?

Erre már nem lehetett elhamarkodva felelni. Bándi tehát megdörzsölte a homlokát, le is ült komótosan, emelgette a lábát, égett talpa alatt a padló, s tüzesnek, forrónak érezte a levegőt is. Mintha hurkot dobta volna a nyakába, nem tudott szabadulni. De mi a fenének is van itt ez a tanító? Mért kell annak is beleszólni? Vagy már a tanító is ellensége neki? Összefogott ellene az egész világ? Törvény, mindig csak a törvény...

– Hát igaz – mondta halkan, szemlesütve. – Igaz, hogy én béreltem. De teccik tudni... – köhögött, s újabb forró hullám borította el az agyát, nem is tudta már, mit akart mondani. Egyre köhécselt.

A tanító úr vonásai most egyszerre megélénkültek. Addig üsd a vasat, amíg meleg! S hadonászni kezdett a levegőben:

– Tudja, Jóska, én sok mindent elnéztem eddig maguknak. De nem lehet így, rájöttem. Magukkal így nem lehet élni. Hiábavaló az ember jósága. Hát ezután így lesz – precskelte a nyálat –, én is más-képp fordítom a dolgot!

Megpróbált közbeszólni:

– De tanító úr, kérem, én nem vétettem még a... Nem lehetett megállítani, a tanító belehevült a haragjába:

– Ezután aki hiányzik az iskolából, irgalmatlanul kiírom büntetésre! – dörögte megfellebbezhetetlenül. – Maga lekaszálta az akácfát, tessék megfizetni a büntetést! Ez a törvény! Majd meglássuk, ki húzza a kurtábbat: maguk-e vagy én? Ezzel a faluval csak így lehet! Mert aki följelenti a tanítóját, akinek nem sül ki a szeme a szégyentől, hogy éppen a tanítóját...

Bándi hátrahőkölt, s mély lélegzetet vett:

– Hogy feljelentették a tanító urat is? Gazember a! Gazember! – ordította rekedten, akart részvétellel.

A tanító a helyzet magaslatára emelkedett:

– Majd ezután én is törvényesen fogok eljárni mindenben!

– És tényleg? Feljelentették volna a tanító urat?

– Fel. De majd elvállik az is, hogy kinek lesz igaza. Mert az nem igaz, hogy halásztam az őszön! Hát kell nekem az a két-három darab halacska? Hogy órákat töltsék el velem, míg kifogom? Lopjam vele az időt? Hát bolond vagyok én? Inkább hozatok egy félkiló marhahúst a mészárszékből!... De feljelentettek...

Bándi minden igyekezetével helyeselt neki, már azért is, mert sorstársnak érezte magát.

– Persze, persze. Az nem igaz, hogy halászott a tanító úr. Ki is mer ilyent állítani? Akár a törvény előtt is meg lehet esküdni, hogy nem igaz. Én nem is hiszem, hogy feljelentették volna! Ilyen szégyent a falunak!... Hogy a mű tanítónk...

Jól van – gondolta a tanító. És most ő vágott a szemével az erdésznek. Közben kicsinylően intett a kezével:

– Nem kell hogy megesküdjék senki. Mert ha én azt mondom a bíróságnak, hogy nem igaz, akkor nem igaz! Tömlöcbe kerül a feljelentő is, a tanú is. Engem nem lehet csak úgy rágalmazni!

Kihörpintette a borát.

– Meg is érdemlik – bólintott Bándi, aztán nagy nehezen fölállt, s kiment az ivóba, közben azok ketten összesúgtak, Bándi pedig elkapta a poharazó parasztok között sürgő-forgó kocsmárosnét.

– Adj egy üveg bort. Majd leküldöm az árát. – Megpödörte a bajuszát, s visszaült előbbi helyére. Csak eligazodik minden szépen, csendesen, bor mellett...

Telítöltötte az általa rendelt borból a poharakat, megragadta az egyiket, s koccintott:

– No, még egy pohárral. Erdész úr meg tanító úr!

– Köszönjük, mi megyünk – felelte a tanító ridegen, elutasítólag.

– Jól van, jól. Osztán megyünk – mondta Bándi, s megfogta a tanító karját, hogy tartóztassa, bár az meg sem mozdult, csak a szája járt. De a szájával nem tágított.

– Eltelt az idő, vacsorázni kell...

S ekkor fel is állott.

Bándi odavolt a szíves marasztalástól, még erőszakkal is nyomta vissza a tanítót a székre. Ez elmegy, elviszi az erdészt is, a hatezer lej pedig az ő nyakában marad, hogy a fene egye meg!

De a tanító úgy állott a lábán, mint a földbe vert cövek. Kemény, zömök ember volt, ami nem is csoda, hiszen nem őrlí az izmait egész napon át a kemény rögökkel. A pohár bort végül mégis elfogadta, de le nem ült.

– Látja, Jóska – bökte ki végül világosan a célzást. – Ha maguk nem jelentgetnének, akkor magának sem kellene most hatezer lejt fizetnie. Sajnálom. De mit csináljak? Muszáj így!

Most, most kell megfogni az ördög farkát! Megragadta a tanítót, nyomta lefelé, kényszerítette:

– Csak egy percre! Tessék már leülni! Mert azt akarom mondani, hogy... Tessék már leülni, no!

Mikor aztán sikerült lenyomni a székre, Bándi elébe hajolt, és szenvedélyesen magyarázta:

– De miért éppeg én? Én a légynek sem ártottam soha! Vagy azt teccik gondolni, hogy én jelentettem fel a tanító urat?

– Hát... Hát...

Tétovázva csóváltgatta a fejét:

– Kit jelentettem én fel? Soha senkit!

– Én azt nem is mondtam.

– Nohát akkor!

– De az öccse! – bökte ki végül.

Jóska meghökkent, a szava is elállt.

– Ki?!

– Az édesöccse!

– Elek?

– Az!

Eltűnődött, a szája is tátva maradt.

- Nem tudom elhinni. Az nem lehet igaz.
- Pedig igaz!

Pillanatra feszült csend támadt, s ezalatt Bándiban: valami változás ment végbe. Szeme hirtelen megvilámlott, fogai megvicsordultak, mint az állaté, ökle lesújtott az asztalra, és káromkodott.

– Kieresztem a belit, ha feljelentette a tanító urat! Híjj, a herkópáterit az egének, aki a csillagokat tartja! Az én öcsém! S érte fizessek én hatezer lejt?! Híjj, a keserves édesanyját ennek a világnak, erdész úr meg tanító úr! Megölöm! Bizony isten megölöm!

Toporzékolt, félig-meddig őszintén.

Az erdész koccintott, tudta, hogy nem szabad túlságos jelentőséget tulajdonítani a recsegő, szitkozódó, fenyegető szavaknak. Szerencsére Jóska is leöntötte a mérgét, törült egyet a bajuszán, ami azt is jelentette, hogy gyilkolási kedve alábbhagyott, s nyugodtabb hangon folytatta:

- Szégyen... Nagy szégyen...

De mire föleszmélt, már ismét szedelőzködtek az urak. Próbálta marasztalni őket, az üvegben még volt egy ujjnyi. De most nem tágítottak a szándékuktól. Bor sincs már. Bándi nézegette az üveget. Ha rendel még egy literrel, tovább lehet folytatni. De mit szól hozzá az asszony odahaza? A bort ki is kell fizetni majd.

Most már pontosan tudott tájékozódni, honnan fúj a szél: kik fogtak össze ellene. Az ajtón kilépve visszafogta a tanítót, szép, szelíd, mázas szavakat dunyogott a fülébe:

– Tanító úr kérem. Tetszik tudni, én az öcsémmel azt a feljelentést elintézem... Ez biztos... Mert én kettéhasítom, ha ilyen szégyent mer hozni a falura!... De azt a hatezer lejt... Valahogy... Hiszen az már olyan régen vót!... Teccik tudni, valahogy...

Jakab tanító úr, amint a kezét nyújtotta, felkacagott, egészségesen, megkönnyebbülten, felszabadulva:

– Meglássuk, no. Csak Elekkel intézze el! – Azal kifordult az ajtón. Éhes volt, rátört az éhség, mint a veszett kutya. Meghívta vacsorára az erdész

is. Jó fiú az, megérdemli. Pedig a felesége biztosan vonogatni fogja miatta a száját, így szokott a váratlan vendégnek, de hát csak hadd vonogassa!

3

Valóban kellemetlenül érintette a tanítónét a váratlanul nyakára hozott vendég. A gazdasszonynak ez a legszörnyűbb, amikor minden leleményét előszedve, nagy nehezen elővarázsolja a falusi semmiből a vacsorát, ami a férjének és a gyermekeknek csak akkor elegendő, ha ő maga, a háziasszony, nem terheli púposra a hasacskáját, – s akkor az ura beállít egy vacsorára hívott vendéggel, egy éhes, jó étvágyú férfivel. Mert az erdész – hamarosan kiderült – öt tojásból evett rántottát, pedig a tojások közül hármat kölcsön kellett kérni a szomszédoktól – ezért is szaladni, kilincselni –, kettőt a holnapi ebédhez tartogatott eresztéknek a levesbe, s ezek is áldozatul estek az ura felelőtlen és határtalan vendégszeretetének.

Különben az asszony nagyon kedves és szívélyes volt a vendéghez, mert hát őt így nevelték. Maga tált neki, s a kínáláshoz minden háziasszonyi szókinccsét és mosolyának minden báját elővette. De ugyanakkor szék alatti lábnyomogatásokkal és félreérthetetlen pillantásokkal igyekezett mérsékelni a férje étvágyát. Még marasztalta is az erdészt vacsora után, ígérte, hogy teát is főz. No de nem lehetett maradni, nem engedték a „kényszerítő körülmények”, mert sietni kellett vissza a kocsmába: erre a mai napra, a dolgok jól sikerült kimenetelére, áldomást kellett inni, már az úton hazafelé tartva éppen egyeztek meg.

A kocsmá sötéten púposodó épülete mellett torkollik a Galambos utca, ahová jól ellátszik a sokszor zajos épület ablakainak kivetülő fénye. Az utca torkánál a tanító hirtelen megállt, s a homlokára csapott, mintha most kapott volna észbe.

- Nos? – s megállt az erdész is.
- Te Dan. Nekem egy kis dolgom volna.
- Hol?

- Itt, ebben az utcában. De csak öt perc.
- Csak öt? Biztos?
- Ha mondom!
- Te. Ne lógj meg! Te fizetsz ma!
- Eredj be a kocsmába, azonnal jövök én is...

Kezet sem fogtak, úgy váltak el: úgyis mindjárt találkozhatnak.

A hideg bekucorodott a tanító úr nadrágja alá, s emiatt a szokottnál gyorsabban szedte a lábait. Jó, hogy eszébe jutott ez a Máthé Imre, aki mindenáron bíró szeretne lenni. Hát legyen!... Hiába kedves cimborája és szívbéli komája Máthé a feljelentőnek, immár ott nincsen szükség reá. De a városi urak kegyetlenek, szívtelenek, az a tilosban való halászás elég kényes ügy, az ügyvéd is mondta. Hátha hiába vonják vissza a feljelentést?... Mégiscsak jó hír a bíróváltozás, lehet kamatoztatni...

Máthé Imrééknél alig végezték a vacsorát. A férfi végigheveredett az ágyon, pipára gyújtott, mert az ember napestig a téli dologtalanságba is belefárad. De alig fúhatott kettőt a pipából. Még el sem merült jól a gondolataiba, máris megkocogtatták az ablakot.

- Ki az? – ugrott föl a gazda, és kinézett az ajtón.

A tanító úgy tett, mintha nagyon loholt volna idáig, lihegett:

- Én vagyok. Jöjjön hamar! De hamar!

A gazda bundát öltött, nem nagyon tudakozódott, hiszen nyilvánvaló volt, hogy csakis a bíróváltozásból kifolyólag keresheti őt a tanító ilyen szokatlan időben. A képét, ami a kántoriáért jár, pontosan megadta, a tanítónak, a bírói tisztség körüli mesterkedésen kívül, semmi egyéb dolga nem lehet vele. Ha pedig a bíróváltozásról van szó, akkor az út tovább vezet a kapunál, ezt is biztosan tudta Máthé, s ezért dobott bundát magára. Felvillanyozódott, mozdulatai serények lettek. Nem is hallotta, amikor a felesége utána szólott valamit, biztosan azt, hogy még a mai nap folyamán, tehát éjfél előtt szeretné látni. Mit is mondhat egyebet az asszony?

Jakab tanító úr nagy újsággal támadt a nehéz mozgású, erősen szuszogó emberre:

– Találkozott a megyefőnökkel?

Imrét elfogta a nyugtalanság:

– Nem én! Itt járt?

– Ezelőtt öt perccel járt nálam. Érdeklődött maga felől, Imre!

– Felőlem? – s az izgalom át- meg átjárta lusta paraszti idegeit.

– Igen. Láttam a listát is.

Máthé az izgalomtól már nem bírt egy helyben maradni; megragadta a tanító karját:

– Menjünk valahová. Hadd beszélgessünk... A kocsmába.

– Az nem lesz jó – vélte a tanító. – Ott sokan vannak ilyenkor. Hanem menjünk a szövetkezetbe!

Az is jó hely. Sőt titkos tanácskozásokra alkalmasabb a kocsmánál. Igaz, a bor itt drágább vagy hat lejjel, de ezt a többletet megéri a bíróság. Meg aztán nem ül be ide a fél falu köpködni, füstölni és ordibálni, lám, most sincs egyetlen ivó se.

Az első liter bornak már a fogytán voltak, amikor a tanító Máthénak szögezte a kérdést:

– Szóval, akar maga bíró lenni?

Imre megtörölte a száját, sunyított, aztán kifeszítette a mellét, mivelhogy túlon túl ágaskodott benne az önérzettel vegyült tekintélytudat:

– Én? Hát hogy akarnék bíró lenni? Én nem akarok, de ha a közbizalom odaállít...

– Nézze, Imre bácsi – fölényeskedett Jakab, s fölfújta pufók arcát. – Itt most nem a közbizalomról van szó. Ez tőlem függ! Most is nálam járt a megyefőnök, de nem döntöttünk véglegesen... Azonban ha maga vállalja, hogy kipuhatolja attól a Duma Istvántól, hogy mit látott az őszön a Küküllőn... Mert az nem igaz, hogy én halásztam! Ő hamis tanú!

Máthé bólogatott, s közben fészkelődött. Néha a fejéhez nyúlt, mintha szédülne. Itt van, itt van a bíróság a markában! Leszállítatja a pótadót, hogy ne zúgjon mindig a nép. Kijavíttatja a Küküllőn a hidat, amelyet tavaly megrongált az ár. A jelenlegi tanács

csak nyúzza a népet, megy a sok pénz, a pótdó, ki- felé a faluból, s a községben ebek harmincadján min- den... Mindenekelőtt, amikor átveszi a hivatalt, el- számoltatja a jelenlegi tanácsot... Tiszta vizet a pohárba!... Sándorfinét a jegyzővel együtt eltéti a községből. Sarkára áll! Nem fog engedni az igaz- ságból! – ábrándozott, s beleszédült, mintha örvény forgatná, fejében zakatolt a vér. Nem is hallotta már, nem is fogta föl az értelme a tanító szavait. Mintegy ösztönszerűleg felelgette:

– Hamis. Persze, kérem, hogy hamis!

– Nohát, maga tudja meg a tanútól magától. Imre bácsi, érti? De aztán vigyázzon: a tanú nem látott semmit! Érti? Én tudom, hogy nem látott, mert én ott sem voltam a víznél. Az pedig biztos, hogy maga lesz a bíró! Itt a kezem!

Kezet fogtak keményen, forró leheletük keveredett, égett a szemük. Fogyott a bor. Éjfél után két óráig legalább tízszer kezet szorítottak az egymásnak tett ígérek szent pecsétjéül. Máthé Imre álmai egyre magasabbra csapó lángokkal lobogtak, alig bírta fé- kezni őket. De a tanítónak nem mondhatott el sem- mit belőlük, már azért sem, mert az szakadatlanul beszélt. No nem baj, hiszen a bor arra való, hogy az ember oltogassa, más esetben pedig, hogy gyűjtogassa magát vele...

Másnap a fél falu tudta, hogy Máthé Imre egész éjszaka a tanítóval poharazott a szövetkezetben, va- lószínű tehát, hogy ő lesz a bíró. Volt, aki kiköpött és csendesen elkáromkodta magát a hír hallatán. Má- sok deputációt emlegettek, amelyet a megyefőnökhöz kellene meneszteni a Máthé személye ellen. Külö- nösen a jelenlegi bíró szervezte az ellenzékét. A kül- döttség azonban, ezt előre tudni lehetett, nem vesze- delmes dolog, nem lehet abból semmi. Ki vállalná, hogy haragosa legyen a jövődóbeli bírónak? A ta- nító is úr. Az időközi bizottságot is úr nevezi ki. Megértik azok egymást. Minek deputációzni?

Annyi bizonyos, hogy Máthé Imrének másnap már sok ember másképpen köszönt, mint az előtte való csütörtökön. De ő maga is másképp lépegetett ám

az utcán. Testtartása egyenesebb lett, szeme hunyorgóbb, főbelijét kissé fél szemére billentette.

Az erdész éjfélig várta a tanítót a kocsmában. Akkor kezdett elálmosodni az unalomtól meg a bortól, majd elcsípett egy alkalmi szekeret, fölkapaszkodott rá, és hazament. De előzőleg a tanító kontójára íratta az elfogyasztott bor árát, az utolsó cseppig. A tanító sziszegve szívta a fogát, amikor ezt megtudta, és bizalmasan egyezkedett a kocsmárosnéval:

– A feleségemnek aztán egy szót se!...

4

Duma István egyszerű napszámos ember volt. Nagy csuda, hogy most itthon rongyolja a napokat a falujában, mert télidőben ő is a Bucsinon szokott dolgozni, s hetekig nem néz haza onnan, akár a többi sorstársa. Emlékezete óta ez az első esztendő, hogy nem ment föl télen a havasra. Csak a két fia van oda. Ő már öreg, kivénhedt, gyenge, nem neki való már a fadöntés.

Naponta háromszor is beállít a kocsmába egy-egy porció pálinkára: így van az a szegény emberrel, vénségire csak a pálinka marad neki. De haragusznak is a fiai, mert ők keresik a pénzt.

Máthé Imre a kocsmában különhelyiségében üldögélt. Az átjáró ajtók tárva voltak, azonnal látni lehetett, ha belépett valaki. Ki merné azt állítani – miután félig már markában szorítja a bíróságot –, hogy neki nincsen joga ebben az urak számára fenntartott külön-szobában lopni a perceket, órákat?

Duma bá, hajlottan és szuszogva, redőkkel barázdált arcán párnapos ősz szőrzettel, a szokásos pálinkáért totyogott el a kocsmába. Máthé, csak úgy mellékesen, a szükséges mozgás kedvéért, felállt, és kiment a kocsmahelyiségbe. S szintén csak úgy mellékesen megállt Duma bá mellett. Elnézte, mennyire reszket az öreg keze, amint szájához emeli a decis üveget. Persze hitelben vásárol. Írják csak föl, majd

kifizeti a hét végén, ha a fiai hozzák a pénzt, bérfizetéskor. Akkor azt mondta neki Máthé:

– Hát jöjjön be, no, egy szóra...

Az öregember szemét kerekre tágította a csodálkozás, mintha nem hinne a fülének. Sok-sok esztendeje zörögnek már a csontjai ezen a tájon, de ilyen nem történt vele életében, hogy a belső szobába invitálják! S kicsoda? Az a Máthé Imre, akiből bíró lesz! Ez már biztos. Mindenki tudja, ő is, az öreg Duma, hogy Máthéra mosolyog a bíróság tisztsége.

– Üljön le, no. Iszik egy pohárka bort, ugye?

Poharat kért. A kocsmárosné hozta sietve, de neki is tágult a szeme. Máthé becsukta az ajtót. Ezalatt Duma bá zavarban volt a sapka elhelyezésével, végül is a szék alá lopta titokban, de a gazda mégis látta, azonban nem akarta észrevenni az ügyetlenkedést, Imre megtöltötte a poharakat, s koccintott.

– Isten áldja meg!

Semmiségekről beszélgettek, míg kiürült az első két-három pohár: hogy milyen kemény és milyen korai a tél, ilyen nem volt emberemlékezet óta. Hogy a múlt héten leszállították a Bucsinon a napszámokat. Hogy az őszön bekapott ugyan a faluba a sertésvész, de maradt még disznó elég stb. Aztán Máthé előbbre hajolt, és titokzatosan, bizalmasan a fülébe súgta Duma bának:

– Azt mondják, hogy keed az őszön látta a tanítót halászni.

Az öregnek ez is közömbös volt. Ráhagyta:

– Láttam.

– Osztán hogy vót?

– Hát hogy. – Fölvonta a vállát; nincsen ebben semmi érdekes. – Ott állt a szegi kanyarban, s dobogálta a maszlagot a vízbe. Osztán akkora halakat húzott ki, mint a karom. Még nagyobbakat! Osztán én éppen mentem arrafelé, csokányirtani.

Máthé belekapott a vénember ujjasa szélébe, s megrántotta:

– Nem úgy vót az, na – suttogta. – Nem úgy vót... Igyunk csak még egy pohárral. Majd kiderül az igazság!

Kettővel ittak, nem is eggyel.

Imre megtörölte a száját, s kérdezte:

- S látta a halakat is?
- Igen én!
- Hm. S meg mer esküdni réá?
- Meg én!
- Nem úgy vót, na. Keed nem látta a halakat.
- Láttam én! Isten engem úgy segéljen!
- Igyunk, na...

Csak a nagy, zajos kortyingatás hallatszott.

Aztán megint:

– Nem úgy vót. Én tudom, hogy nem éppeg úgy vót. Látta a halakat? A két szemivel látta? Biztos, hogy azok halak vótak?

Duma bá nézte. Mit akar Máthé? Mit feleljen?

– Hát – tapogatózott, ingadozott. – Nem egészen biztos...

– Nem biztos hát! Én tudom, hogy nem úgy vót!

Megteltek és kiürültek a poharak, gyöngyözött a sárga bor.

– S látta keed, hogy valamit a vízbe dobott a tanító úr?

– Láttam. Maszlagot.

– Né, né – rázogatta még erőteljesebben a Duma bá condráját. – Vigyázni kell, ki mit mond. Baj lehet abból. Nem biztos, hogy az maszlag volt. Nem is volt az maszlag, én tudom. Kenyérbél vót! Igaz-é?

Duma Pista bá merőn belenézett a Máthé szemébe.

– Kenyérbél?

– Az hát!

Az öreg vállat vont:

- Lehet, nem állítom.
- No, még ezzel a pohárral! Isten éltesse, no!

Hónapok óta nem mosta bor az öreg torkát, most aztán kárpótlásul fenéig ürített minden poharat. Szeme hamar megfényesedett, csámcsogott a kortyok után, nem bánta ő, még ha feje tetejére áll is a világ, minden mindegy neki, de ez a bor kitűnő!

A jövődöbeli bíró azonban nem szerette a félmunkát.

– S keed pont a tanító urat látta? – faggatta szüntelen.

– Én őt!

– De honnan tudja, hogy éppen ő volt?

– Mert üsmerem.

– Nem úgy, na, nem úgy... A tanító úr ott sem járt azon a helyen! Keed nem is láthatta! Valami fícfá vót, amit látott. Ugyi? Keed már öreg ember, gyengék a szemei, nem állhat jót értük! Igaz-é?

– Hát, az igaz...

– Na, lássa-é. Így vót e! Én előre tudtam.

– Lehet, nem mondom...

Most komolyra változott a hangja, kissé fenyegetőre, s az arca is elborult:

– Csak azért mondom, vigyázzon, mert bezárhatják hamis tanúzásért. Tudja-e keed, hogy micsoda személy egy tanító a faluban? Vén embernek gyöngék a szemei, s az urak egy miccre hűvösre teszik, ha rosszul látott! Bizony!

Kicsit meghökkent az öreg:

– Mért? Hogy engem bészárjanak? Hát engem mért? Nem láttam én soha semmit! Ott egye meg a fene a halakat tőlem! Nem láttam én se halat, se tanítót, se maszlagot, semmit! S kész!

Még mintha meg is haragudott volna.

– S erre keed meg is esküszik, ha kell?

– Én? Amit mondok, arra? Hát hogyne! Az én szemeim már gyengék, én nem látok jól, s kész!

– Nahát! – S Máthé újból telitöltötte a poharakat.

Koccintottak. Most ő is utolsó cseppig kiitta a borát.

5

Vasárnap vecsernye után nagyobb társaság kop-pant össze a szövetkezet ivójában. Volt mit beszélni. Forrponthoz érkezett a bíróváltozás kérdése. Talán már holnap, hétfőn, megérkezik a feloszlató rendelet. Sőt ez biztos! Csak rá kell nézni Keresztes Samura, a jelenlegi bíróra, aki olyan hervadt kedvvel trónol

az asztalfőn, mintha az egész világot gyászolná. Csak rá kell pillantani: nyilvánvaló, hogy távozik a községi tanács.

De annál fürgébb kedvében van Máthé Imre, aki – a kilátások reményében – sietett előrerukkolni a rangsorban: közvetlen a jelenlegi bíró mellett foglalt helyet, jobb felől, mint valami trónvárományos. Szaporán töltögeti a bort, és gesztikulál, magyaráz, minden porcikáján fékezhetetlen mozgási vágy uralkodott el. Olykor akaratlan szánalommal tekint Keresztesre, akinek szomorúan báméskodó szeméből ki-kicsap egy-egy gyűlöletszíkra hol Máthé-ra, hol meg a gömbölyded képű tanítóra. Hát mi kifogás volt ellene? Kinek tett ő rosszat? Mit vétett ő, – főleg a tanítónak? Ki tud bár egy rossz szót a szemére vetni?... Szeretné kiordítani, üvölni! Nem baj. Majd fordul még az idő. Olyan az, mint egy nagy malomkerék... Csak hallgat komoran, ül, s iszik. A világ minden borát szeretné magába töltetni, hadd mossa az szürkévé az öntudatát. De hiába. Erősebb férfi ő minden alkoholnál.

Máthé mellé telepedett le a tanító. Cigarettazik, gyötri foga közt az örök meggyfaszipkát, s csak néha ejt egy-egy szót, mintha mit sem tudna azokról a dolgokról, amik fölött lobbanékonyan, bicskára menő hévvel vitatkoznak körülötte az emberek. Csak annyit tud, amennyit éppen elfogott a fülével a faluban...

Bándi Elek meg – aki azon a címen, hogy ő a falu első gazdái közé tartozik, a bíró balján szorított helyet magának – felnézni sem mer, pillantani sem, a beszédbe belekeveredni pedig éppen nincsen kedve, csak az asztal lapját szúrja tekintetével. Ha belekezd egy-egy mondatba, az dadogásba fullad. Szégyelli magát. Mert már az összes jelenlévők észrevehették, hogy valahányszor koccintásra kerül a sor, a tanító kikerüli őt a poharával. Testvére, Jóska is jól látja ezt. Megragadja a tanító kezét, s kérleli Elek helyett:

– Né, tanító úr. Már ne tessék haragudni. Bocsásson meg.

De a kis gömböc tanító komor, zárkózott és hajthatatlan :

– Még hogy én ne haragudjam? A világ melyik táján történik meg, hogy valaki feljelentse a tanítóját halászatért? Ez nem nekem szégyen, hanem maguknak! A bíróság úgylis azt ítéli el, aki feljelentett.

Elek fülelt. Ezt az éles, maró, megszégyenítő beszédet nem bírta hallgatni. Pirult, égett az arca. Felállt, s kiment az udvarra, a kerítés mellé. Jóska nyomban utánasietett, és rátámadt:

– Kettéváglok, te! Szecskát aprítok belőled!

Elek is felmérgeződött:

– Hát mijazisten? Nem elég, hogy visszavontam?

– Nem elég, a keserves istenedet! Én békességet akarok, mert rajtam húzzák bé a hatezer lejt! A testvérem miatt! Megöllek, ha nem kérsz bocsánatot!

– Bocsánatot? Vajazisten!

– Te vagy a hibás, a fejed ponciusát! Te hoztad a szégyent a falura! Olyan szégyent, hogy még nem is koccint!... Megmondta, hogy ha te megkéred, megenged. Ő sem szereti a haragot. Ő is ember!

De bent újra sima alázatosságot erőltetett magára Bándi Jóska:

– Né, tanító úr, né. Mindnyájan emberek vagyunk. Gyarlók, na. Ne tessék már haragudni!

Nem megy az olyan könnyen: a tanító csak nem akar tágítani. Hadd tanuljon a nép is: mert tanulnia kell ebből az esetből. Azt felelte tartózkodó fölényességgel:

– Tudom én, hogy gyarló az ember. De lássa is be a gyarlóságát! Ez a fontos! Csakis így van értelme!

– Hiszen ő bélássa! – S belekapaszkodott újra és újra a tanító kezébe, kérlelte, miközben térdével erősen működött az asztal alatt, bökdöste az Elek lábát:

– Ugyi, belátod, Elek?

Elek arca ellilult. Valamit hirtelenjében magyarázni kezdett a bírónak, mintha nem hallotta volna a testvére szavait. De Bándi Jóska erősen nekiesett, most már nyíltan:

– Ide beszélj, hé! Ide hallgass! Arról van szó, hogy te bélátod, hogy gyarlóságot követtél el a ta-

nító úrral szemben. Ugyi bélátod? – könyörgött a szemével is.

Megmozdult az ádámsutkája, nyelt. Nem lehetett kitérni. De miféle gyarlóság van abban, hogy ő feljelentette a tanítót igaz dologgal, mert a tanító túllépett a törvény határain? Azelőtt pedig megverte a leánykáját! Hát az nem gyarlóság, hogy valaki úgy elveszítse az önuralmát, hogy ormósra sebezzen egy csöpp gyermeket? Az nem?... De az már olyan régen volt! Annyi mindent kimos az idő az emberből!

Egyre csak gyakorlatozott a torkával a megszólaláshoz.

– Bélátod-é? – S most dühösen, vészesen megvillant a testvére szeme, ökle az asztalon feszült, reszketett.

– Hát... Tudjuk azt jól – kezdte pirulva és szégyenkezve, s mintha a többiek mind összebeszéltek volna, ebben a kínos feszült pillanatban mindenkivel elhallgatott, és őt figyelte. – Gyarló az ember... De a tanító úr nem haragszik... Nem olyan ember a tanító úr...

Egyszerre feloldódtak a lelkek nagy megkönnyebülés emelte magasba és csendesítette meg a poharakat.

...Eltelt karácsony is azóta. Eljött és továsietett az újesztendő, majd a vízkereszt. Bent a farsangban jár már az idő. Mindegyre összekoppan néhány ember, hol a kocsmá különszobájában, hol a szövetkezetben. Isznak, beszélgetnek, hiszen most az ideje, télen. A fehérnépek pedig otthon kolbászt meg oldalast sütnék, s vasárnaponként nagy fazék töltött káposztát rotyogtatnak. Már aki teheti! Mert azok az asszonyok, akiknek ura vagy gyermeke fent dolgozik a Bucsinon, szalonnát meg málélisztet kunyerálnak kölcsön, hogy majd a nyáron napszámba ledolgozzák az árát... Bent a farsangban jár az idő... A törvényszék visszaadta a Bándi Elek feljelentését, s megszüntette a tanító ellen az eljárást, – a tanúra nem is gondolt, senkinek sem kellett elmennie januárban a tárgyalásra. A tanácsot sem oszlatták fel. Sokáig várták az emberek a prefektus rendeletét, de

hogy nem jött, beleuntak a várakozásba és izgulásba. Már el is felejtették.

Kivéve persze az egy Máthé Imrét, akiből mégsem lett községi bíró.

Azért van miről elbeszélgetni borozgatás közben. Lám, most is négyen ülnek a kocsmá különszobájában, s a tanító úr minden előszedhető érvel szidalmazza meg kárhóztatja az ügyvédeket, akik csak arra valók, hogy félrevezessék a szegényembert, hogy kitekerjék az eszét az embernek, és feje tetejére állítsák az igazságot, meg hogy kihúzzák zsebéből a pénzt! Mert ő is ma délután kapott felszólítást az ügyvédjétől, hogy három nap leforgása alatt fizessen be az irodájába háromszáz lejt a halászati ügyben tett lépésekért, írásokért, bélyegekért stb... A három hallgató pedig – isten tudja, hogy közben mit gondolnak – rábólint a tanító úr szavaira :

– Úgy igaz a!

Csókfalva, 1936